

Czas w kulturze rosyjskiej

Время в русской культуре

pod redakcją
Andrzeja Dudka

Czas w kulturze rosyjskiej
Время в русской культуре

Seria Antropologia Kultury Rosyjskiej
pod red. Andrzeja Dudka

Dotychczas ukazały się:

Rosyjskie dzieciństwo. Русское детство, pod redakcją Katarzyny Dudy i Andrzeja Dudka, Kraków 2015

Katarzyna Anna Duda, *Szkice o prozie rosyjskiej XXI wieku. Ulicka, Szyszkina, Pielewin, Minajew, Sienczyn, Kuricyn, Starobiniec...*, Kraków 2017

Czas w kulturze rosyjskiej

Время в русской культуре

pod redakcją
Andrzeja Dudka

Kraków 2019

© Copyright by individual authors, 2019

Recenzenci:

prof. dr hab. Tereza Obolevich (SBDNP)

prof. dr hab. Anna Woźniak

prof. dr hab. Joachim Diec

prof. dr hab. Zbigniew Greń

Redakcja

Helena Piecuch, Magdalena Romanowska

Koncepcja okładki

Marta Dudek

Opracowanie graficzne

Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8138-138-3

DOI <https://doi.org/10.12797/9788381381383>

Publikacja dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: www.akademicka.pl

Spis treści. Содержание

Andrzej Dudek , Czas w kulturze rosyjskiej. Uwagi wstępne.....	9
---	---

CZAS W JĘZYKU. JĘZYK W CZASIE ВРЕМЯ В ЯЗЫКЕ. ЯЗЫК ВО ВРЕМЕНИ

Ewa Komorowska , Frazeologizmy z wykładnikiem <i>время</i> w języku rosyjskim.....	23
Алла Лихачева , Фактор времени в современном российском городском номинативном дизайне.....	41

SAKRALNE I MITOLOGICZNE RYTMY CZASU САКРАЛЬНЫЕ И МИФОЛОГИЧЕСКИЕ РИТМЫ ВРЕМЕНИ

Елена Левкиевская , Время земное и время мифологическое в русских мифологических нарративах.....	55
Hanna Kowalska-Stus , Пространственное восприятие времени в кругу византийской культуры.....	65
Józef Kuffel , Aspekty temporalne w <i>Żywocie św. Kiryła Biełozierskiego</i>	77
Anna Kościółek , Пост в жизни и творчестве Андрея Муравьева	89
Наталья Мариевская , Историческое и сакральное время в структуре современного российского фильма. Звягинцев – Сокуров – Балабанов	101
Małgorzata Abassy , Człowiek w czasie i czas w człowieku. Fenomen czasu w ujęciu Jewdokiji Marczenko – „Radasteja”	115

KONCEPTUALIZACJE CZASU W ROSYJSKIEJ MYŚLI TEOLOGICZNEJ I FILOZOFICZNEJ ОСМЫСЛЕНИЕ ВРЕМЕНИ В РУССКОЙ БОГОСЛОВСКОЙ И ФИЛОСОФСКОЙ МЫСЛИ

Dymitr Romanowski , Александр Шмеман. <i>Sub specie aeternitatis</i>	133
Виктор Троицкий , Энантиодромия как обобщенная форма времени в русской культуре Серебряного века.....	149

Оксана Седых , Миг и вечность как антиномия: П.А. Флоренский и культура Серебряного века.....	157
Елена Тахо-Годи , Проблема времени в художественной прозе А.Ф. Лосева	171
Leszek Augustyn , Kultura transcendencji: czas egzystencjalny w ujęciu Mikołaja Bierdiajewa	181
Marta Lechowska , Маскарад как бегство от самого себя. Рассуждения Федора Степуна о человеке, времени и вечности	195
Roman Mnich , Проблема времени в философском литературоведении Дмитрия Чижевского	203

KULTUROZNAWCZE I HISTORYCZNE KONCEPTUALIZACJE CZASU КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ И ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСМЫСЛЕНИЕ ВРЕМЕНИ

Ирина Колесник , Категория времени в науке и культуре: рефлексии историка	217
Ирина Едошина , Эпоха <i>fin de siècle</i> : культурфилософские очертания	233
Александр Турыгин , Теория „переломного времени” Райнхарта Козеллека: возможности применения в изучении российской истории XVIII в.	249

CZAS JAKO ASPEKT ŻYCIA SPOŁECZNEGO ВРЕМЯ КАК АСПЕКТ ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ

Елена Самойлова , Локальные маркеры времени в традиционной культуре поморов XIX-XX вв.	265
Валентина Веремenco , Ощущение времени в концепте передовой педагогики в России в начале XX века	275
Ирина Синова , Революция 1917 года в России как фактор времени в контексте ретрансляции на повседневную жизнь	287
Алла Сальникова , „До” и „после”: репрезентация времени в детских автобиографических нарративах первого советского десятилетия	297
Татьяна Рюткина , Трансформация понятий „раньше” и „теперь” в народной памяти (по материалам „устной истории”)	307
Ильнара Ханипова , Реалии нового советского времени в деревне татарской АССР и их отражение в национальной литературе 1920-1930-х гг.	317
Kinga Nędza-Sikoniowska , „Czasie, naprzód!” Chronometraż w zakładzie pracy, w radzieckim społeczeństwie, w nowej rodzinie.....	331
Stanisław Fiszer , Концептуализация социального и исторического времени в позднем творчестве Александра Зиновьева	347
Иван Радиков , Проблема баланса потоков политического времени в развитии российского общества	355
Marian Broda , Paradoxy teorii rosyjskiej (nie)współczesności? Iwana Jesaulowa koncepcja mitologicznej dominanty w strukturach postsowieckiej codzienności	367

Anna Kadykało , Забыть Афган? Нет, невозможно. Об эволюции восприятия советско-афганской войны (1979-1989) в общественном сознании россиян и в российском политическом дискурсе	379
--	-----

TEMPORALNE ASPEKTY LITERACKIEGO OBRAZU ŚWIATA ВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ЛИТЕРАТУРНОЙ КАРТИНЫ МИРА

Василий Щукин , Художественные модели времени в русской литературе XIX века (на материале избранных произведений классиков)	395
Михаил Строганов , Одолеть пространство временем. Время в русском тревелогe XIX века	405
Константин Баршт , Время и Апокалипсис в произведениях Ф.М. Достоевского	413
Magdalena Dąbrowska , Wiersz Michała Murawjowa <i>Noc</i> – tekst i konteksty	433
Елена Созина , Время и место. Феномен восьмидесятилетия и его рефлексии: М.Н. Альбов, Д.Н. Мамин-Сибиряк, А.П. Чехов	443
Евгения Строганова , Тюремно-каторжные тексты И.П. Ювачева: особенности восприятия и репрезентации времени	455
Светлана Титаренко , Идея вечного возвращения Фридриха Ницше в поэзии русского символизма	465
Izabella Malej , „Жизнь и смерть в круженье вечном”. О metamorfozach czasu w twórczości Aleksandra Błoka	479
Йозеф Догнал , Роль времени в повести А.М. Ремизова <i>Часы</i>	495
Andrzej Dudek , Между мгновением и вечностью. Временные аспекты картины мира в творчестве Дмитрия Мережковского	505
Iwona Krycka-Michnowska , Wobec przemijania. <i>Jęgor Bułyczow i inni</i> Maksyma Gorkiego – próba (re)interpretacji	523
Monika Sidor , Czas historyczny i doświadczenie. Strategia opisu przeszłości w eposie <i>Czerwone Koło</i> Aleksandra Sołżenicyna	535
Kristina Vorontsova , Время как постмодернистская игра в повести Елены Шварц <i>Концерт для рецензий</i> : Гоголь, Довлатов и все-все-все	545
Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak , „Время для космоса болезнь, а для нас – древо жизни”. Метафизика времени в прозе Михаила Шишкина	557
Martyna Kowalska , Хаос времени – время хаоса. Роль и значение времени в современной российской драматургии	573
Bartłomiej Brządkiewicz , Потерянный во времени. Сюжетные сложности современной русской прозы. Выбранные примеры	591

ANDRZEJ DUDEK

KRAKÓW, UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI

Czas w kulturze rosyjskiej

Uwagi wstępne

Time in Russian Culture. Introductory Remarks

Abstract: The introductory article to the volume *Czas w kulturze rosyjskiej. Время в русской культуре* presents the diversity of attitudes towards time. Special attention is paid to culture-based notions of time. The text points out to the achievements of interdisciplinary time study (International Society for the Study of Time). The differences between quantitative and qualitative time approaches were considered. Among important taxonomies worked out in time studies the culture division based on the dominating time aspect is mentioned. The author takes into account some general ideas concerning Russian time perception (concepts developed by B. Yegorov, D. Likhachev, V.V. Ivanov, Y. Lotman, L. Gudkov). Two Russian editorial initiatives, important as far as time research is concerned, are mentioned (periodicals: „Диалог со временем: Альманах интеллектуальной истории” and „Пространство и время”).

Keywords: time, culture, Russian culture, Russian peculiarities of time perception, concepts of time in Russian culture

Przekonanie o decydującej roli czasu w życiu pojedynczego człowieka i całych zbiorowości ludzkich, przyjmujące formę już to emocjonalnie nacechowanej, numinotycznej¹ trwogi, charakterystycznej dla świadomości rytualno-mitologicznej, już to świadomej refleksji, już to rozbudowanych idei filozoficznych, towarzyszy człowiekowi od początku istnienia gatunku *homo sapiens*.

Kwestia postrzegania czasu to jeden z podstawowych aspektów funkcjonowania każdej kultury i cywilizacji. Wyobrażenia o istocie czasu utrwalone zarówno bezpośrednio w świadomości uczestników kultury, jak i odzwierciedlone w dzie-

¹ Zob. R. Otto, *Świętość. Elementy irracjonalne w pojęciu bóstwa i ich stosunek do elementów racjonalnych*, przeł. B. Kupis, Wrocław 1993, s. 39-45.

łach artystycznych, w myśli filozoficznej i teologicznej, w praktykach społecznych, rytuałach, mitach i w wyobrażeniach o naturze codzienności świadectwa swoistej dla danej kultury konceptualizacji czasu to jeden z najważniejszych czynników decydujących o normatywnych fundamentach wzorów kultury i systemu etycznego oraz o ich praktycznym urzeczywistnianiu. Refleksja nad określoną kulturowo ideą czasu to jedna z dróg do zrozumienia specyficznej dla danej kultury wizji człowieka, charakteru relacji międzyludzkich, roli sztuki w życiu człowieka i hierarchii wartości.

W dotychczasowej refleksji temporalnej trzy stanowiska zdecydowanie wyróżniały się swoimi ujęciami:

- a) obiektywistyczne koncepcje kosmologiczno-fizyczne, dotyczące natury czasu, jego początku, kierunku (tzw. strzałka czasu), bezwzględnego/względnego charakteru, metrologii, uznawania go za jeden z wymiarów Wszechświata, traktowania czasu jako czynnika zmian²;
- b) ujęcia dotyczące psychologicznych mechanizmów indywidualnego, osobniczego poczucia czasu, uwzględniające subiektywnie doświadczany wpływ emocji, nastrojów, środowiska, wskazujący na rolę typu osobowości w percepcji czasu³. W ujęciu psychologicznym, jak powie Jean Michon, czas nie jest warunkiem powstania świadomości, ale jej rezultatem⁴;
- c) ujęcia o charakterze społeczno-kulturowym, przetwarzające i konceptualizujące⁵ zbiorowe doświadczenie czasu, uznające czas kulturowy⁶ za istotny czynnik rozwoju i funkcjonowania zbiorowości.

Zdeterminowane przez kulturę ujmowanie czasu, jego wykorzystywanie, podleganie utrwalonemu w świadomości społecznej i uznanym za istotne miarom czasu

² Zob. S. Carroll, *Stąd do wieczności i z powrotem. Poszukiwanie ostatecznej teorii czasu*, przeł. T. Krzyszoń, Warszawa 2011, s. 10, 20; S.W. Hawking, *Krótką historia czasu. Od wielkiego wybuchu do czarnych dziur*, przeł. P. Amsterdamski, Poznań 1996, s. 43, 136-137; C. Gryko, *Czas w naukach przyrodniczych a czas w naukach o kulturze (tezy)*, [w:] *Czas w kulturze. Praca zbiorowa*, pod red. A. Nowickiego, Lublin 1983, s. 29-39.

³ Zob. np. P. Fraisse, *Perception and Estimation of Time*, „Annual Review of Psychology” 1984, vol. 35, s. 1-37; J.A. Michon, *Concerning the Time Sense. The Seven Pillars of Time Psychology*, „Psychologica Belgica” 1993, vol. 33, s. 329-345; P.A. Hancock, R.A. Block, *The Psychology of Time. A View Backward and Forward*, „The American Journal of Psychology” 2012, vol. 125, № 3, s. 267-274. Zob. też: K. Pomian, *Porządek czasu*, przeł. T. Stróżyński, Gdańsk 2014, s. 215.

⁴ Zob. J.A. Michon, *Representing Time*, [w:] *Time, Action and Cognition. Towards Bridging the Gap*, eds. F. Macar, V. Pouthas, W.J. Friedman, Dordrecht-Boston-London 1992, s. 303.

⁵ W całościowym ujęciu historia koncepcji czasu zawarta jest świetnej monografii: G.J. Whitrow, *Czas w dziejach. Poglądy na czas od prehistorii po dzień dzisiejszy*, przeł. B. Ostrowski, Warszawa 2004.

⁶ Zob. A.L. Zachariasz, *Człowiek jako byt wobec czasu kulturowego*, [w:] idem, *Kulturozofia*, Rzeszów 2000, s. 301.

Utrwalone w świadomości Rosjan wyobrażenia o istocie czasu, odzwierciedlone w ich dziełach artystycznych, w myśli filozoficznej i teologicznej, w praktykach społecznych, rytuałach, mitach, w przeświadczeniach o naturze codzienności, stanowią materiał dla refleksji podjętej przez autorów tomu *Czas w kulturze rosyjskiej. Время в русской культуре*.

Rosyjskie doświadczanie i konceptualizowanie czasu analizowane jest z perspektywy kulturoznawstwa, filozofii, literaturoznawstwa, filmoznawstwa, językoznawstwa, folklorystyki, politologii i historii.

Rozważania o swoistym dla Rosjan odczuwaniu czasu, myśleniu o nim i jego wyobrażeniach, przedstawione zostały w rozdziałach poświęconych następującym zagadnieniom: czas w języku – język w czasie; sakralne i mitologiczne rytmy czasu; konceptualizacje czasu w rosyjskiej myśli teologicznej i filozoficznej; kulturoznawcze i historyczne ujęcia czasu; czas jako aspekt życia społecznego; temporalne aspekty literackiego obrazu świata.

W niniejszym tomie swoimi refleksjami dzielą się badacze reprezentujący uniwersytety i centra badawcze z siedmiu krajów.

